

Seweryn Dmowski

POLITYCZNA HISTORIA POLSKIEJ PIŁKI NOŻNEJ – WPROWADZENIE DO TEMATYKI BADAWCZEJ

Słowa kluczowe:

historia polityczna, piłka nożna, futbol, politologia, nauki o polityce

Wprowadzenie

Dlaczego szanowani przedstawiciele nauk społecznych mieliby marnować czas i energię na tak trywialny i błahy temat jak piłka nożna? Można by sądzić, że mają dużo ważniejsze rzeczy do roboty! I dlaczego jakikolwiek publiczny organ finansujący naukę powinien przeznaczać środki na badania nad tak niestosownym i marginalnym zagadnieniem? Z pewnością można wesprzeć mnóstwo bardziej poważnych przedsięwzięć akademickich, czyż nie? No cóż, dla wielu z nas – nie¹.

Słowa prof. Albrechta Sonntaga, kierownika FREE (*Football Research in an Enlarged Europe*) – największego w historii projektu badawczego dotyczącego wyłącznie futbolu, na który Komisja Europejska przeznaczyła w ramach 7. Programu Ramowego kwotę 2 433 357 euro², doskonale ilustrują przemianę, jaka dokonała się w świecie akademickim względem piłki nożnej jako „poważnego” przedmiotu badań naukowych. Rosnące zainteresowanie badawcze futbolem można zaobserwować na wszystkich szczeblach i we wszystkich formach polskiego życia akademickiego w obrębie dziedziny nauk społecznych – organizowane są poważne międzynarodowe konferencje naukowe poświęcone wyłącznie politycznym, społecznym i kulturowym aspektom futbolu (*Football: Politics of the Global Game*, która odbyła się 29-30 listopada 2012 r. na Uniwersytecie Warszawskim³). Na badania nad futbolem

¹ A. Sonntag, *Football Research – Are You Serious?*, „Open Citizenship” 2012, vol. 3 no. 1, s. 90.

² <http://www.free-project.eu/about-free/Pages/About-FREE.aspx>, 15.11.2013.

³ <http://www.football.uw.edu.pl>, 15.11.2013.

przyznawane są granty międzynarodowe: Trust for Civil Society in Central & Eastern Europe (*Projekt Społeczny 2012* – grant przyznany w 2009 i realizowany przez zespół badawczy pod kierownictwem prof. UW, dr hab. Anny Gizy-Poleszczuk⁴); oraz krajowe: Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (*Kibice industrialni i kibice konsumenci. Od ideologii dla pracujących mas do supermarketyzacji widowisk sportowych* – grant przyznany w 2009 r. i realizowany przez zespół badawczy w składzie: dr hab. Tomasz Szlendak [kierownik], dr Dominik Antonowicz [obaj Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu] i dr Radosław Kossakowski [Uniwersytet Gdański]) oraz Narodowego Centrum Nauki (*Znaczenie futbolu. Społeczne wymiary kultury kibicowania* – grant przyznany w 2013 r. dr. Radosławowi Kossakowskiemu). Tematyka piłki nożnej coraz śmielej wchodzi w obszar dydaktyki szkolnictwa wyższego (przedmioty monograficzne *Football in Europe – Political and Social Aspects*, *Football in Europe – Case Studies* oraz *Futbol w Ameryce Południowej* realizowane na UW).

Mimo to jednak uzasadnione wydaje się być twierdzenie, że badania społeczne nad futbolem umiejscowione w dyscyplinie nauk o polityce znajdują się *in statu nascendi*. Odzwierciedla to ogólnoświatowy trend, zgodnie z którym główne nurty badań nad społecznymi, politycznymi i kulturowymi aspektami nowożytnej piłki nożnej wpisują się w perspektywy socjologiczną oraz antropologiczną⁵. Pierwsza i starsza z nich wywodzi się z tradycji klasycznych badań socjologicznych nad zjawiskiem społecznym kibicowania, skupionej raczej na kwestiach patologii społecznych (takich jak np. chuliganizm stadionowy i przemoc) oraz więzi społecznej (kibice piłkarscy jako grupa społeczna, kibicowanie jako zjawisko społeczne)⁶. Druga

⁴ <http://www.ps2012.pl>, 15.11.2013.

⁵ Zob. E. Dunning, P. Murphy, I. Waddington, *Anthropological versus sociological approaches to the studies of soccer hooliganism: some critical notes*, „The Sociological Review” 2008, vol. 39, no. 3, s. 459-478; A. Benkwitz, G. Molnar, *Interpreting and exploring football fan rivalries: an overview*, „Soccer and Society” 2012, vol. 13, no. 4, s. 479-494.

⁶ Do najważniejszych dzieł w ramach tego nurtu należy dorobek tzw. „szkoły z Leicester”, między innymi E. Dunning, *The Social Roots of Football Hooligan Violence*, „Leisure Studies” 1982, vol. 1 no. 2, s. 139-156; E. Dunning, P. Murphy, J. Williams, *Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation*, „British Journal of Sociology” 1986, vol. 37, no. 2, s. 221-244; E. Dunning, P. Murphy, J. Williams, *The Roots of Football Hooliganism: An Historical and Sociological Study*, London: Routledge & Kegan Paul 1988; E. Dunning, *The Social Roots of Football Hooliganism: A Reply to the Critics of the „Leicester School”* [w:] R. Giulianotti,

z nich, wywodząca się z tradycji *cultural studies*, skoncentrowana jest raczej na kulturach i tożsamościach powiązanych z futbolem oraz na jego wpływie na codzienne życie⁷. Brak jest, szczególnie w kręgu polskiej nauki, ugruntowanej tradycji badań politologicznych nad fenomenem nowożytnej piłki nożnej.

Celem niniejszego artykułu jest uzasadnienie konieczności prowadzenia badań nad futbolem z zakresu dyscypliny nauk o polityce, analiza aktualnego dorobku naukowego w tym obszarze oraz próba uporządkowania podstawowych pojęć i kwestii teoretyczno-metodologicznych w zakresie istotnej subdyscypliny, jaką stanowią badania nad historią polityczną. Tłem dla tych rozważań będzie polska piłka nożna. Główna hipoteza niniejszego artykułu głosi, że futbol jest istotnym i właściwym obszarem badawczym dla politologa, którego zainteresowania skupiają się na historii politycznej, a więc może być przedmiotem poznania naukowego z wykorzystaniem aparatu teoretyczno-metodologicznego właściwego naukom o polityce.

Futbol a nauki o polityce

Kwestią podstawową i najtrudniejszą jest oczywiście odpowiedź na ogólne pytanie o zakres badawczy nauk o polityce, gdyż tylko jej udzielenie uczyni możliwym dalsze dociekania na temat zasadności umieszczenia w jego obrębie piłki nożnej. Na temat wspomnianego zakresu badawczego, a także istoty dyscypliny nauk o polityce, toczy się dziś wielowątkowa i złożona dyskusja, będąca elementem procesu utrwalania odrębności dyscypliny naukowej a także tworzenia jej tożsamości. Ponieważ celem niniejszego artykułu nie są rozważania na wspomniane powyżej kwestie, na potrzeby dalszej analizy politycznej historii polskiego futbolu przyjęto, że formalnym przedmiotem poznania dyscypliny nauk o polityce można określić sferę

N. Bonney, M. Hepworth (red.), *Football, Violence and Social Identity*, London: Routledge 1994, s. 128-157; oraz jej krytyka: A. Bairner, *The Leicester School and the Study of Football Hooliganism*, „Sport in Society” 2006, vol. 9, no. 4, s. 583-598; a także: R. Spaaij, *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2006.

⁷ Do najważniejszych dzieł w ramach tego nurtu należą między innymi: G. Armstrong, R. Giulianotti (red.), *Football Cultures and Identities*, London: Macmillan Press 1999; C. Stone, *The Role of Football in Everyday Life*, „Soccer and Society” 2007, vol. 8, no. 2/3, s. 169-184.

polityczności (sferę »tego, co polityczne«) widzianą w specyficznym – metaforycznie ujmując – układzie odniesienia, który konstytuują: trójwymiarowa przestrzeń, czas i świadomość. Materialnym przedmiotem poznania są natomiast realne przejawy »tego, co polityczne«: w ujęciu tradycyjnym: »polityka« widziana przede wszystkim przez pryzmat a) instytucji politycznych, głównie państwa (statocentryzm), bądź b) władzy (kratocentryzm); w ujęciu współczesnym: wszelkie – zarówno powyższe (państwo, władza), jak i wszystkie inne – empiryczne i metaempiryczne emanacje (fenomeny) cechy polityczności⁸. Warto również pamiętać, że można przedstawiać to, co polityczne, jako proces społeczny, który można obserwować w wielu miejscach. Polityka to nie tylko decyzje rządów; polityka obejmuje nierówny podział władzy w społeczeństwie, sposób walki o władzę i wpływ władzy na tworzenie i dystrybucję zasobów, szans życiowych i dobrobytu⁹.

Zatem odpowiedź na pytanie o zasadność umieszczenia fenomenu nowożytnej piłki nożnej w zakresie badawczym nauk o polityce będzie tożsama z odpowiedzią na inne pytanie: czy futbol jest „polityczny”, a jeśli tak, to co to znaczy. Mając na uwadze słowa prof. Richarda Giulianottiego, jednego z najbardziej renomowanych światowych specjalistów z obszaru nauk społecznych zajmujących się sportem, ze szczególnym uwzględnieniem futbolu (*Wszelka dyskusja o światowej piłce nożnej powinna być poprzedzona uznaniem jej globalnej atrakcyjności. Mimo iż stwierdzenie to staje się coraz bardziej banalne, piłka nożna jest bez wątpienia najważniejszym sportem na świecie. Żaden inny przejaw kultury popularnej nie powoduje tak ogromnej i uczestniczącej w swym charakterze pasji, jak futbol u swoich wielbicieli*¹⁰), ze zdziwieniem należy stwierdzić, iż o ile literatura na temat istoty relacji sportu i polityki stale, choć powoli, powiększa się, o tyle obszar badań dotyczących relacji pomiędzy piłką nożną i polityką stanowi naukową białą plamę. Ponieważ jednak piłka nożna jest najpopularniejszą dyscypliną sportu, zasadnym wydaje się odwołanie do

⁸ W. Jakubowski, Ł. Zamecki, *Nauki o polityce jako dyscyplina* [w:] W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamecki (red.), *Nauki o polityce. Zarys koncepcji dyscypliny*, Pułtusk 2013, s. 27-28.

⁹ G. Stoker, D. Marsh, *Wprowadzenie* [w:] D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006, s. 8-9.

¹⁰ R. Giulianotti, *Football. A Sociology of the Global Game*, Polity Press 1999, s. XI.

wniosków badaczy zajmujących się tematem jej ogólnych związków z polityką, chociażby takich jak ten mówiący że *istnienie relacji między sportem a polityką jest dziś faktem całkowicie oczywistym, raz po raz dokumentowanym konkretnymi wydarzeniami, nie wymaga zatem wstępnych uzasadnień.* (...) *Jest rzeczą zastanawiającą, że kwestia wzajemnych relacji sportu i polityki tylko w bardzo ograniczonym stopniu przyciąga jak dotąd uwagę badaczy – historyków, socjologów czy politologów zajmujących się polityką lub sportem*¹¹. Szczególnie ciekawa będzie w tym kontekście także konstatacja na temat miejsca sportu wyczynowego w polityce państwa, poczyniona na podstawie dziejów Polski Ludowej: *Sport wyczynowy znajdował się w kręgu zainteresowania władz, nie tylko ze względu na prestiż i splendor związany z sukcesami i rekordami osiąganymi przez reprezentantów kraju. Był także elementem i przedmiotem działań politycznych w szerokim kontekście społecznym. Zależność między władzami partyjno-państwowymi i sportowymi a społeczeństwem na gruncie sportu wyczynowego to splot wielu problemów badawczych, które można sprowadzić do kilku ogólniejszych kwestii. Przede wszystkim interesujące wydaje się przedstawienie zagadnienia: jak daleko polityka prowadzona przez komunistów »odbijała się« w sporcie wyczynowym i jak wpływała na jego funkcjonowanie. Jakie środki i metody stosowali komuniści, aby realizować tę politykę. Ważną kwestią pozostają konkretne wydarzenia polityczne, na tle których dokonywane były istotne przeobrażenia w sporcie wyczynowym*¹². Jeżeli więc kwestia „polityczności” sportu, czyli pozostawania w bezpośredniej relacji z „tym, co polityczne,” nie budzi dziś już niemal żadnych wątpliwości, twierdzenie to musi być także słuszne w odniesieniu do najpopularniejszej dyscypliny sportu na świecie – futbolu.

¹¹ T. Gąsowski, *Sport i polityka - wzajemne relacje. Wprowadzenie do problematyki badawczej*, [w:] T. Gąsowski, S. Bielański (red.), *Sport i polityka w dwudziestowiecznych państwach totalitarnych i autorytarnych*, Kraków 2009, s. 9.

¹² A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944-1989*, Kraków 2012, s. 8-9.

Futbol a historia polityczna

W poprzedniej części artykułu dowiedziono, że nowożytny futbol może i powinien stanowić przedmiot badawczy nauk o polityce. Jak zatem będzie wyglądał ów społeczno-polityczny i kulturowy fenomen poddany analizie w ramach subdyscypliny nauk o polityce, jaką jest historia polityczna? Odpowiedź na to pytanie powinna być poprzedzona refleksją na temat miejsca badań historycznych w naukach o polityce. Jak słusznie stwierdzono, *>>Polityczność<< realizuje się w czasie i przestrzeni, stąd istotne znaczenie dla analizy politologicznej mają poglądy opisujące »logikę« procesu dziejowego (historiozofia) lub/i mechanizm zmiany społecznej (socjologia historyczna), hic et nunc, który to proces stanowi tło istniejącej natenczas rzeczywistości politycznej. (...) Historyczne potraktowanie fenomenów politycznych może przynosić istotne osiągnięcia dla ujęć teoretycznych, zwłaszcza modelowe ujęcie systemu politycznego. (...) Obecnie powszechne jest uznanie odmiennych zadań analityczno-opisowych historii i politologii. (...) W tym sensie nauka o dziejach jest dla politologii nauką pomocniczą, gdyż służy przede wszystkim wyjaśnianiu faktów. Nauka o polityce ustala zaś istnienie pewnych praw, inaczej też niż historia dochodzi do budowania teorii. Autonomizacja politologii doprowadziła do sytuacji, w której nauka o polityce »nie wstydzi się« korzystać ze źródeł historycznych¹³.*

Pamiętając o tym, że jedno z zadań nauk o polityce można określić jako uogólnianie na gruncie politologicznym danych pochodzących z historii¹⁴, nie wolno oczywiście zapominać o tym, że granica pomiędzy przedmiotem badań historycznych a politologicznych jest nieostra, przez co nie sposób jednoznacznie stwierdzić, czy badania w danym obszarze są pracami należącymi do historii czy politologii¹⁵. Sytuacja ta może rodzić problemy natury metodologicznej. W rozważaniach o cienkiej granicy pomiędzy historią polityczną a nauką o polityce nie wolno jednak zapominać, że mają one znajdować odzwierciedlenie we wzajemnym przenikaniu, z jednej strony

¹³ W. Jakubowski, Ł. Zamecki, *Tradycyjne obszary badań politologicznych* [w:] W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamecki, dz. cyt., s. 84-88.

¹⁴ Zob. J. Woleński, *Spór o status metodologiczny nauki o polityce* [w:] K. Opałek (red.), *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, Warszawa 1975, s. 39.

¹⁵ Zob. A. J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2008, s. 127-128.

historycznego punktu widzenia w analizie politologicznej, z drugiej zaś – roli badań politologicznych i teorii polityki w syntezie dziejów politycznych społeczeństw¹⁶. W takim ujęciu prace badawcze z zakresu nauk o polityce mają szczególne znaczenie dla zrozumienia mechanizmów życia politycznego i jego uwarunkowań w przeszłości oraz opisanie i objaśnienia formy i funkcjonowania państwa oraz jego organów w danej epoce¹⁷.

Podejście takie rodzi jednak uzasadnione dylematy metodologiczne, szczególnie w zakresie wyboru metody badawczej. Funkcjonująca w obrębie badań politologicznych metoda historyczna, pozornie najwłaściwsza ze względu na istotę przedmiotu badania, jest jednak swoistym uproszczeniem¹⁸, sprowadzającym się do podkreślenia znaczenia wykorzystywania źródeł historycznych oraz dyrektyw w zakresie metody ustalania faktów historycznych¹⁹, obejmującej trzy podstawowe kompleksy działań: wyszukiwanie i gromadzenie źródeł historycznych, ich krytykę oraz opracowanie²⁰.

Specyfika piłki nożnej jako zjawiska społecznego oraz opisana powyżej istota jej relacji z polityką sprawiają, że z metodologicznego punktu widzenia najwłaściwsze dla badań nad polityczną historią futbolu wydaje się być jednoczesne zastosowanie metody systemowej oraz metody decyzyjnej, przy jednoczesnym zachowaniu wspomnianych wskazań metodologicznych w odniesieniu do źródeł historycznych. Metoda decyzyjna uważana jest za jedną z najbardziej specyficznych i swoistych dla nauk o polityce i polega na wyjaśnianiu zjawisk i procesów politycznych²¹. Jej zastosowanie umożliwi *eksplanację, polegającą na wyjaśnieniu, dlaczego zaistniały badane fakty, zjawiska i procesy polityczne*²². Operuje ona pięcioma podstawowymi kategoriami, na które składają się sytuacja decyzyjna (rzeczywistość skłaniająca decydentów do działania), ośrodki decyzyjne (podmioty

¹⁶ T. Klementewicz, *Rozumienie polityki. Zarys metodologii nauki o polityce*, Warszawa 2010, s. 98.

¹⁷ Por. tamże, s. 98-99.

¹⁸ W. Jakubowski, Ł. Zamęcki, *Metodologia badań politologicznych* [w:] W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamęcki (red.), dz. cyt., s. 191; por. A.J. Chodubski, dz. cyt., s. 127.

¹⁹ Zob. W. Jakubowski, Ł. Zamęcki, *Metodologia badań...*, s. 191.

²⁰ Zob. W. Jakubowski, Ł. Zamęcki, *Tradycyjne obszary...*, s. 84.

²¹ J. L. Sielski, *Analiza decyzyjna*, „Studia Politologiczne” 2004, vol. 8, s. 291.

²² Z. J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 2000, s. 13.

decydowania oraz działania i/lub decyzji), proces decyzyjny (ciąg przyczynowo-skutkowy, polegający na przekształceniu wejść systemu decyzyjnego w wyjścia), decyzja polityczna (akt świadomego wyboru działania lub zaniechania) oraz implementacja polityczna (proces urzeczywistniania decyzji przy użyciu metod i środków działania dostępnych i właściwych decydentom)²³. Z kolei podejście systemowe, dla celów analitycznych mogące być traktowane jako metoda badań²⁴, jest jedną z bardziej wpływowych orientacji teoretycznych i metodologicznych w politologii²⁵ – ujmuje ono badane zjawisko jako system, czyli wewnętrznie uporządkowany układ elementów o określonej strukturze²⁶, a istotą badania jest w nim identyfikacja wpływów otoczenia wewnętrznego (specyfika społeczno-kulturowa i gospodarcza danego systemu) i zewnętrznego (uwarunkowania na szczeblu ponadsystemowym) na jego funkcjonowanie²⁷. Cechą wspólną obu metod jest istotne znaczenie zjawiska sprzężenia zwrotnego: w metodzie systemowej pomiędzy „wejściami” i „wyjściami” do/z systemu, w metodzie decyzyjnej zaś pomiędzy implementacją polityczną a powstaniem nowej sytuacji decyzyjnej.

Jakie jest praktyczne zastosowanie takiego modelu badawczego dla studiów nad historią polityczną futbolu? Systemem będzie w nim ład polityczny i prawno-instytucjonalny rzeczywistości piłkarskiej, czyli ośrodki decyzyjne i działające w ich ramach decydenci (przede wszystkim krajowa federacja piłkarska oraz organy państwowo-polityczne) oraz normy prawne regulujące funkcjonowanie futbolu. Wewnętrznym otoczeniem systemowym będzie krajowe środowisko piłkarskie, czyli główni jego uczestnicy (przede wszystkim kluby, zawodnicy, trenerzy, kibice, media) wraz ze swą specyfiką kulturowo-społeczną i gospodarczą. Otoczeniem zewnętrznym będzie międzynarodowe środowisko piłkarskie, czyli organizacje i struktury (FIFA oraz kontynentalne federacje piłkarskie, międzynarodowe rozgrywki klubowe i międzypaństwowe) oraz normy prawne regulujące światowy ład futbolowy.

²³ Zob. Tamże, s. 46-52.

²⁴ Zob. W. Jakubowski, Ł. Zamęcki, *Metodologia badań...*, s. 199.

²⁵ A. J. Chodubski, dz. cyt., s. 119.

²⁶ Tamże.

²⁷ Zob. W. Jakubowski, Ł. Zamęcki, *Metodologia badań...*, s. 199.

Wejściami systemowymi będą czynniki wpływu wewnętrznego i zewnętrznego otoczenia systemowego na futbolowy ład polityczny i prawno-instytucjonalny, a wyjściami – mechanizmy oddziaływania owego ładu na otaczającą go rzeczywistość. W takim ujęciu moment zaistnienia wejścia do systemu będzie swoistą sytuacją decyzyjną, a moment zaistnienia wyjścia – implementacją polityczną. Wewnątrz systemu ośrodki decyzyjne w ramach procesu decyzyjnego wypracowywać będą decyzje polityczne – mechanizm ten będzie przedmiotem analizy decyzyjnej. W efekcie w takim rozwiązaniu modelowym sprzężenie zwrotne będzie miało podwójny (pomiędzy wejściami i wyjściami oraz pomiędzy implementacją a nową sytuacją decyzyjną) oraz nakładający się na siebie charakter – jego istota odpowiadać będzie istocie relacji pomiędzy specyficzną formą aktywności społeczno-kulturowej, jaką jest piłka nożna, a ładem polityczno-organizacyjnym i prawnym.

Kluczowa hipoteza badawcza w takim ujęciu modelowym mówi, że futbol jest ważnym elementem systemu społeczno-politycznego – obie te kategorie oddziałują na siebie wzajemnie, a skala i charakter tego oddziaływania są zmienne w czasie.

Stan badań

Jak już wcześniej wspomniano, perspektywa klasycznie politologiczna jest niemal nieobecna w badaniach nad piłką nożną. Niemniej jednak wskazać można kilka udanych prób uchwycenia zjawiska historii politycznej futbolu w postaci studiów przypadków dokonywanych w kręgach nauki zagranicznej. Należą do nich prace naukowe traktujące o politycznej historii piłki nożnej w Niemczech w latach 1900-1950²⁸ oraz 1945-1990 (Niemiecka Republika Demokratyczna)²⁹, Argentynie³⁰, Iranie³¹ i na Węgrzech³². W polskiej literaturze próżno jest szukać nawet przyczynkarskich

²⁸ U. Merkel, *The hidden social and political history of the German football Association (DFB)*, „Soccer and Society” 2000, vol. 1, no. 2, s. 167-186.

²⁹ M. Dennis, *Behind the Wall: East German football between state and society*, „German as a foreign language” 2007, no. 2, s. 46-73.

³⁰ V. Duke, L. Crolley, *Futbol, Politicians and the People: Populism and Politics in Argentina*, „International Journal of the History of Sport” 2001, vol. 18, no. 3, s. 93-116.

³¹ H.E. Chechabi, *A Political History of Football in Iran*, „Iranian Studies” 2002, vol. 35, no. 5, s. 371-402.

³² G. Molnar, *Hungarian Football: A Socio-Historical Perspective*, „Sport in History” 2007, vol. 27, no. 2, s. 293-318.

tekstów naukowych o tej tematyce – o bardzo wąskim wycinku politycznej rzeczywistości polskiej piłki nożnej traktuje jedynie praca o fenomenie politycznym kibiców Lechii Gdańsk³³. Niezwykle ciekawe i warte wspomnienia są prace traktujące o stosunku aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej do piłki nożnej³⁴, relacjach między sportem i polityką na Górnym Śląsku na przykładzie udziału Górnoszlązaków w piłkarskich reprezentacjach Polski i Niemiec³⁵ oraz piłkarzach obu tych państw w trybach międzywojennej polityki³⁶. Mają one jednak raczej bardziej charakter popularnonaukowy. Istotną nadzieją dla rozwoju tego obszaru badań politologicznych są naukowe próby podejmowane przez studentów i doktorantów, którzy swoje zainteresowania sytuują w tematyce politycznych aspektów futbolu³⁷.

Polityczna historia polskiej piłki nożnej – zarys koncepcji badawczej

Koncepcja naukowego badania historii politycznej polskiej piłki nożnej w zarysie obejmuje trzy podstawowe elementy – główne założenia co do istoty omawianego zjawiska, będące efektem wstępnych badań oraz pierwszego etapu kwerendy materiału źródłowego, wynikającą z nich koncepcję periodyzacji przedmiotu badań oraz ogólną refleksję źródłoznawczą.

Wstępne założenia odnośnie do istoty zjawiska

Polska piłka nożna może i powinna zostać poddana badaniu naukowemu z wykorzystaniem aparatu badawczego właściwego dla nauk o polityce z trzech głównych powodów. Po pierwsze, w światowej nauce nieustannie rośnie baza bibliograficzna dotycząca politycznych aspektów sportu, ze szczególnym

³³ J. Wąsowicz, *Biało-zielona >>Solidarność<<. O fenomenie politycznym kibiców gdańskiej Lechii*, Gdańsk 2006.

³⁴ S. Ligarski, G. Majchrzak (red.), *Nieczysta gra. Tajne służby a piłka nożna*, Chorzów 2012.

³⁵ D. Smolarz, P. Czado, J. Waloszek, *Górnoszlązacy w polskiej i niemieckiej reprezentacji narodowej w piłce nożnej - wczoraj i dziś. Sport i polityka na Górnym Śląsku*, Gliwice 2012.

³⁶ T. Urban, *Czarny orzeł, biały orzeł. Piłkarze w trybach polityki*, Katowice 2012.

³⁷ W 2011 r. w Instytucie Nauk Politycznych UW pracę magisterską *XVIII Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej (2006) jako wyraz kształtowania tożsamości narodowej Niemców* obronił absolwent politologii Maciej Kiełczewski (promotor: dr Daniel Przastek), aktualnie na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW mgr Aleksander Szałański przygotowuje rozprawę doktorską w zakresie nauk o polityce, w której futbol zostanie poddany badaniu przy wykorzystaniu pojęcia kultury politycznej jako kategorii analitycznej (promotor: dr hab. Piotr Załęski).

uwzględnieniem piłki nożnej, z roku na rok wzrasta także zainteresowanie naukowe tym tematem – historia polityczna Polski „opowiedziana” przy zastosowaniu metafory futbolu może mieć znacznie szerszy odbiór poza granicami naszego kraju, niż klasyczne prace w tym zakresie. Po drugie, temat ma charakter oryginalny, a jego dotychczasowa baza bibliograficzna, jak dowiedziono, jest niezwykle skromna. Po trzecie wreszcie, baza źródłowa dla tak postawionego przedmiotu badań jest, wbrew wszelkim pozorom, bardzo szeroka i niemal dziewicza, co rodzi uzasadnione zdziwienie badawcze oraz stanowi silną motywację do podjęcia tego tematu.

Periodyzacja historii politycznej polskiej piłki nożnej

Na podstawie dostępnych wyników badań politycznej historii Polski w ogóle oraz wstępnych prób zdiagnozowania jej futbolowego wymiaru, zaryzykować można twierdzenie, że najwłaściwsza koncepcja periodyzacji historii politycznej polskiego futbolu powinna opierać się o kryterium rzeczywistości społeczno-politycznej, w ramach której funkcjonowała i z którą pozostawała w trwałych relacjach. Podstawowym założeniem jest tu koncepcja mówiąca o tym, że czynniki polityczne miały kluczowe znaczenie dla procesu rozwoju polskiej piłki nożnej. W ten sposób możemy wyróżnić następujące okresy w historii politycznej polskiego futbolu: rozbiorowy (od lat 90. XIX wieku do 1919 r.), autonomii (1919-1939), wojny (1939-1945), podporządkowania (1945-1989) oraz niezależności (od 1989 r.). Warto zwrócić uwagę, że niniejsza periodyzacja ma jedynie charakter zarysu historii politycznej polskiej piłki nożnej, nakreślającej jedynie obszar badawczy, którego głębsze poznanie wymagać będzie zastosowania wspomnianych wcześniej metod systemowej i decyzyjnej na kolejnych etapach badań.

W okresie rozbiorowym powstawał na ziemiach polskich nowoczesny sport, w tym także i piłka nożna, w *warunkach utraty niepodległości i rozdarcia kraju na części zaborcze. Był to okres nie sprzyjający działalności jakichkolwiek polskich ugrupowań kulturalnych czy sportowych*³⁸. Kluczowymi czynnikami politycznymi

³⁸ J. Hałys, *Polska piłka nożna*, Kraków 1986, s. 12.

określającymi ten okres historii politycznej polskiego futbolu były brak niepodległego państwa oraz dążenia niepodległościowe, wyrażane, choć w różnych formach, w każdej niemal sferze życia społeczno-kulturalnego. Również początki polskiej piłki nożnej, za której pioniera uważa się prof. Henryka Jordana, krakowskiego społecznika i propagatora wychowania fizycznego, związane były z działalnością ruchu *de facto* społeczno-politycznego, czyli Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, którego celem było podniesienie poziomu zdrowia fizycznego społeczeństwa. Cel ten wpisywał się w ogólną specyfikę rozwoju polskiego sportu na przełomie XIX i XX wieku, obejmującego dwa główne nurty: powstawania stowarzyszeń sportowych oraz ruchu klubowego, skupiającego przede wszystkim młodzież szkolną i akademicką³⁹. *Stowarzyszenia i kluby sportowe prowadziły wieloraką działalność: sportowo-wyczynową i turystyczną, kulturalną, oświatową, narodowo-patriotyczną i społeczno-polityczną. (...) Nazwami »Korona«, »Polonia«, »Orzeł Biały« podkreślano polski charakter klubów, a stroje sportowe zawodników miały często barwy biało-czerwone. W pierwszych latach XX wieku, przy okazji różnych imprez sportowych, demonstrowano nie tylko odrębność i świadomość narodową, ale również gotowość do walki o niepodległość kraju. Przykładem mogą być tu złoty »Sokoła«, zwłaszcza Złoty Grunwaldzki »Sokoła« w 1910 r. w Krakowie, wokół którego podjęto szeroką akcję na rzecz jedności i siły narodowej*⁴⁰. To właśnie w atmosferze tego wydarzenia rozegrano prawdopodobnie pierwszy „oficjalny” mecz pomiędzy drużynami z Krakowa i z Lwowa, a klimat ten sprzyjał powstawaniu na ziemiach wszystkich zaborów klubów piłkarskich, które swoimi nazwami, kolorem strojów lub symboliką nawiązywały do polskiej sprawy narodowej, takich jak Czarni Lwów (1903), Lechia Lwów (1904), Pogoń Lwów (1904), Cracovia i Wisła Kraków (1906), Polonia Warszawa (1911) czy Warta Poznań (1912). Futbol szybko stał się sprawą narodową i polityczną: *w 1912 r. po incydencie spowodowanym usunięciem z boiska gracza Normanii [Poznań – przyp. aut.], Mariana Sroki za mówienie po polsku i ostentacyjnym*

³⁹ Zob. M. Rotkiewicz, K. Hądzelek, *Powstanie i działalność polskich związków sportowych (I). Przełom wieku XIX i XX*, „Sport wyczynowy” 2007, nr 7-9, s. 130.

⁴⁰ Tamże, s. 131-132.

opuszczeniem boiska przez Normanię, zaczęto szykanować ten klub, co doprowadziło do wystąpienia Normanii z niemieckiego związku piłkarskiego i rozwiązania klubu⁴¹. W jego miejsce już wkrótce utworzono Pierwszy Polski Klub Sportowy Poznania. Instytucjonalnym wyrazem dążeń niepodległościowych były także próby utworzenia narodowych federacji futbolowych, takich jak Związek Polski Piłki Nożnej na terenie zaboru austriackiego, powstały w 1911 r. Paradoksalnie wybuch I wojny światowej nie zablokował procesów rozwojowych polskiego futbolu, któremu polityka towarzyszyła nieustannie – w 1916 r. za linią frontu wschodniego żołnierze Józefa Piłsudskiego powołali do życia jeden z najważniejszych klubów piłkarskich w polskiej historii – Legię.

Odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. towarzyszyły nie tylko wybuch walk o ostateczny kształt granic kraju, który w znacznym stopniu zablokował rozwój piłki nożnej, ale także aktywna działalność na rzecz stworzenia narodowych ram organizacyjnych dla rozgrywek piłkarskich, mających w założeniu pełnić funkcję integracyjną dla ojczyzny odbudowywanej i scalanej z ziem trzech zaborów. Wiosną 1919 r. wznowił działalność ZPPN, pod koniec roku powołano zaś do życia Polski Związek Piłki Nożnej. W 1921 r. rozegrano pierwsze Mistrzostwa Polski, a dwa lata później Polska została przyjęta w poczet członków FIFA⁴². Okres autonomii z pewnością nie był jednolity, zaangażowanie władz politycznych w sprawy sportu i kultury fizycznej przybrało na sile po przewrocie majowym 1926 r. (...) Do 1926 r. na kulturę fizyczną przeznaczano w II RP 0,04-0,05 proc. budżetu państwa. Wkrótce po sanacyjnym przewrocie, w 1928 r., wydatki te wzrosły dziesięciokrotnie (...)⁴³. Wraz z zaognianiem się sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej w latach 30. rosło polityczne znaczenie piłki nożnej – w 1934 r. ze względu na napiętą sytuację polityczną na linii Warszawa-Praga polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych podjęło decyzję, że wyjazd reprezentacji na rewanżowy mecz z Czechosłowacją w ramach eliminacji Mistrzostw Świata 1934 nie służyłby dobrze stosunkom międzynarodowym,

⁴¹ J. Hałys, dz. cyt., s. 24.

⁴² M. Rotkiewicz, K. Hądzelek, *Powstanie i działalność polskich związków sportowych (III). 1919-1925*, „Sporty wyczynowy” 2007, nr 10-12, s. 104.

⁴³ J. Ferenc, *Sport w służbie polityki. Wyścig Pokoju 1949-1989*, Warszawa 2008, s. 40.

wobec czego został odwołany⁴⁴. Symbolicznym zamknięciem tego okresu była niespodziewana wygrana reprezentacji Polski w meczu towarzyskim z ówczesnymi wicemistrzami świata Węgrami, rozegranym 27 sierpnia 1939 r.

Niezwykle ważną cezurą polityczną w historii polskiego futbolu jest wybuch II wojny światowej. *Tak na ziemiach włączonych do Rzeczy, jak i w Generalnym Gubernatorstwie zamarło zupełnie życie intelektualne, kulturalne i sportowe Polaków. (...) Zakaz uprawiania sportu w klubach i związkach sportowych, a w związku z tym spotkań i meczów, wydał okupant także z obawy przed możliwością legalnego grupowania się polskiego społeczeństwa, gdyż mogło to ułatwić walkę podziemną przeciw Niemcom*⁴⁵. Nie oznacza to jednak, że w okresie wojennym polski futbol zamarł kompletnie – wręcz przeciwnie, czynne i bierne uczestnictwo w „podziemnych” rozgrywkach piłkarskich nie tylko miało miejsce, ale także traktowane było jako forma oporu przeciwko najeźdźcy i manifestowania postawy patriotycznej⁴⁶.

Symboliczną datą otwierającą okres podporządkowania był 28 stycznia 1945 r., kiedy to na ośnieżone krakowskie boiska w 10 dni po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną wyszły cztery drużyny, aby rozegrać między sobą sparingi – Juvenia-Zwierzyniecki oraz Cracovia-Wisła⁴⁷. Jednakże na „wyzwolonych” już w 1944 r. terenach województwa lubelskiego organizowano rozgrywki, odtwarzano przedwojenne kluby i tworzono nowe – piłka nożna była zdecydowanie najpopularniejszą dyscypliną odradzającego się powojennego sportu⁴⁸. Chociaż władza ludowa dopiero w 1946 r. przystąpiła do politycznej organizacji sportu na wzór radziecki, warto pamiętać, że w ukształtowanej w Polsce po 1944 r. sytuacji politycznej sport stał się częścią komunistycznego państwa totalitarnego. Stąd też w latach 1944-1989 niemożliwe było istnienie jakichkolwiek niezależnych od PPR,

⁴⁴ S. Dmowski, A. Szatański, *Globalna gra. Futbol jako czynnik w stosunkach międzynarodowych*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne” 2012, nr 2, s. 153.

⁴⁵ J. Hałys, dz. cyt., s. 85-86.

⁴⁶ Zob. S. Chemicz, *Piłka nożna w okupowanym Krakowie*, Kraków 1982; J. Kulesza, *Podziemny futbol 1939-1944*, Warszawa 2012.

⁴⁷ Zob. J. Hałys, dz. cyt., s. 106-107.

⁴⁸ Zob. A. Pasko, dz. cyt., s. 30.

później PZPR, struktur państwowego i społecznego zarządzania sportem. Cechą charakterystyczną polskiego sportu w okresie Polski Ludowej było podporządkowanie wszelkich przejawów życia społecznego panującej ideologii i systemowi społeczno-politycznemu. (...) Cechą najbardziej charakterystyczną socjalistycznego sportu w krajach tzw. demokracji ludowej był totalitarny stosunek państwa do tej dziedziny życia społecznego: w wytworzonym systemie uchwały i istotne decyzje w sprawach funkcjonowania ruchu sportowego podejmowały partie i rządy komunistyczne⁴⁹. Ewidentnym dowodem na przenikanie się rzeczywistości politycznej i piłkarskiej w tamtym okresie będzie fenomen istnienia klubów resortowych, charakterystyczny nie tylko dla Polski Ludowej, ale także dla rzeczywistości piłkarskiej całego Bloku Wschodniego⁵⁰. Podobnie jak w przypadku Polski Ludowej, historia polityczna „ludowej” polskiej piłki nożnej nie była jednolita, należy jednak stwierdzić, że dalsza periodyzacja możliwa jest wyłącznie w oparciu o kryterium rzeczywistości społeczno-politycznej oraz jego sprzężenia zwrotnego z rzeczywistością futbolową⁵¹.

Paradoksalnie stosunkowo najmniej wiadomo o politycznych aspektach transformacji polskiego futbolu po 1989 r. Po pierwsze, ze względów oczywistych na pierwszym planie znajdowały się kwestie ekonomiczne, każące skupiać się na zagadnieniu przejścia polskiej piłki nożnej od ustroju socjalistycznego do ładu kapitalistycznego. Po drugie, owe zagadnienia nie stały się przedmiotem poważniejszej debaty naukowej, a niemal cały dorobek w tym zakresie ma raczej charakter publicystyczny.

Źródła – literatura, archiwalia, relacje

Warto wyraźnie podkreślić, że pomimo niemal kompletnej dziewiczości historii politycznej polskiej piłki nożnej jako obszaru badawczego nauk o polityce, istniejąca baza źródłowa stanowiąca punkt wyjścia do właściwych badań naukowych jest niezmiernie szeroka – należą do niej przede wszystkim bardzo różnorodna literatura

⁴⁹ P. Godlewski, *Sport w służbie PRL* [w:] T. Gąsowski, S. Bielański (red.), dz. cyt., s. 22, 24.

⁵⁰ Zob. S. Dmowski, *Geographical Typology of European Football Rivalries*, „Soccer and Society” 2013, vol. 14, no. 3, s. 341.

⁵¹ Por. P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944-1956*, Poznań 2006.

przedmiotu oraz bogaty zasób archiwalny. Dodatkowo istnieją ogromne możliwości wykorzystania jako źródeł relacji ludzi związanych z polską piłką na przestrzeni lat.

Punktem wyjścia do badań nad historią polityczną polskiego futbolu będą oczywiście prace naukowe dotyczące ogólnych relacji polskiego sportu z polityką – poza wspomnianymi już publikacjami warto zaliczyć do nich także pozycję autorstwa Artura Paski⁵². Ciekawym źródłem wiedzy o politycznych aspektach piłki nożnej w NRD są prace Dariusza Wojtaszyna⁵³. Cennym źródłem informacji mogą być również naukowe opracowania historii sportu, w tym także futbolu, między innymi prace Roberta Gawkowskiego⁵⁴, Ryszarda Szujeckiego⁵⁵, Sławomira Szymańskiego⁵⁶, Jana Goksińskiego⁵⁷, praca zbiorowa pod redakcją Elżbiety Krawczyk-Kosieradzkiej⁵⁸ oraz wydawnictwo Ośrodka Karta⁵⁹.

Ze względu na ogromną popularność piłki nożnej, baza bibliograficzna jej dotycząca jest niezmiernie szeroka. Spośród pozycji o najróżniejszej formie i charakterze warto zwrócić uwagę przede wszystkim na te z nich, które poza funkcją czysto faktograficzną mają nieco większe ambicje poznawcze. Nie wolno w tym miejscu nie wspomnieć o monumentalnych seriach wydawanych pod redakcją Andrzeja Gowarzewskiego, na które składają się encyklopedia piłkarska (43 tomy), kolekcja klubów (13 tomów), księgi pamiątkowe (6 tomów) oraz albumy (6 tomów)⁶⁰.

⁵² Zob. A. Pasko, *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, Kraków 2009.

⁵³ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki. Instrumentalizacja sportu w NRD*, Wrocław 2011, Tegoż, *Kibice w socjalizmie. Trybuny piłkarskie w NRD – studium historyczno-społeczne*, Wrocław 2013.

⁵⁴ Zob. R. Gawkowski, *Encyklopedia klubów sportowych Warszawy i jej najbliższych okolic w latach 1918-1939*, Warszawa 2007; Tegoż, *Sport w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012; Tegoż, *Futbol dawnej Warszawy*, Warszawa 2013.

⁵⁵ Zob. R. Szujecki, *Życie sportowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

⁵⁶ Zob. S. Szymański, *Sport w Breslau*, Wrocław 2011.

⁵⁷ J. Goksiński, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 roku. T. 1. Regiony-branże-frekwencja*, Warszawa 2012.

⁵⁸ Zob. E. Krawczyk-Kosieradzka, *Początki piłki nożnej w Polsce. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Małopolski Związek Piłki Nożnej i Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie*, Warszawa 2012.

⁵⁹ Zob. *Sport w przedwojennej Warszawie. Wodniacy-cykliści-piłkarze*, Warszawa 2012.

⁶⁰ Zob. *Encyklopedia piłkarska Fuji. T. 1-43*, Katowice 1990-2013; *Kolekcja klubów. T. 1-13*, Katowice 1995-2013; *75 lat OZPN Katowice. Księga pamiątkowa*, Katowice 1996; *80 lat OZPN Katowice. Księga pamiątkowa*, Katowice 2000; *Łódzki OZPN – 80 lat. 1920-2000. Ludzie, fakty, kluby – księga pamiątkowa*, Katowice 2000; *85 lat MZPN w Krakowie. Księga pamiątkowa*, Katowice 2005; *90 lat. Małopolski Związek Piłki Nożnej w Krakowie. Księga pamiątkowa*, Katowice 2010; *90 lat. Ślązki ZPN Katowice*, Katowice 2010; *80 lat PZPN*, Katowice 2000; *Biało-czerwoni 1921-2001*, Katowice 2001; *Cracovia 1906-2006*, Katowice 2006; *100 lat ŁKS*, Katowice 2008; *Górnicy Zabrze – dzieje legendy*, Katowice 2009; *90 lat PZPN*, Katowice 2010.

W tym kontekście warto także wspomnieć o książce Stefana Szczepka⁶¹. Coraz więcej pojawia się na rynku wydawniczym publikacji dotyczących wyimków z politycznej historii polskiego futbolu, takich jak te autorstwa Mariusza Kordka i Karola Nawrockiego⁶² czy Mariusza Żuławnika⁶³. Pokażną bibliografię stanowią monografie piłkarstwa w miastach i regionach, między innymi: Warszawy⁶⁴, Szczecina⁶⁵, Gliwic⁶⁶, Wybrzeża⁶⁷ oraz Podlasia⁶⁸; oraz klubów, między innymi: Legii Warszawa⁶⁹, Wisły Kraków⁷⁰, Śląska Wrocław⁷¹, GKS Katowice⁷², Warty Poznań⁷³, Pogoni Szczecin⁷⁴, Zawiszy Bydgoszcz⁷⁵, Korony Kielce⁷⁶, Arki Gdynia⁷⁷, Górnika Wałbrzych⁷⁸, Miedzi Legnica⁷⁹, Lewartu Lubartów⁸⁰. Całości dopełniają okolicznościowe albumy poświęcone między innymi: Wiśle Kraków⁸¹, Polonii Warszawa⁸², Śląskowi Wrocław⁸³, Warcie Poznań⁸⁴ oraz Zawiszy Bydgoszcz⁸⁵. Niezwykle cennymi źródłami są opublikowane wspomnienia, biografie i autobiografie ludzi polskiej piłki, przede

⁶¹ Zob. S. Szczepka, *Moja historia futbolu. T. 2 – Polska*, Warszawa 2007.

⁶² Zob. M. Kordek, K. Nawrocki, *Lechia – Juventus. Więcej niż mecz*, Gdańsk 2013.

⁶³ Zob. M. Żuławnik, „Dokopać Ruskim”, „Pamięć.pl” 2012, nr 3, s. 20-23.

⁶⁴ Zob. *Historia piłkarstwa warszawskiego*, Warszawa 1987.

⁶⁵ Zob. W. Parada, *Futbol po szcecińsku*, Szczecin 2012.

⁶⁶ Zob. G. Muzia, A. Potocki, *Gliwicki futbol. Zarys dziejów*, Gliwice 2012.

⁶⁷ Zob. P. Chomicki, *Piłkarskie dzieje Wybrzeża. T. 1 (1945-1975)*, Gdańsk 2006.

⁶⁸ Zob. J. Górko, *Piłkarskie dzieje Podlasia. 80 lat historii piłki nożnej w regionie podlaskim 1929- 2009*, Żelechów 2010.

⁶⁹ Zob. E. Potorejko, *Legia 1916-1966. Historia, wspomnienia, fakty*, Warszawa 1966.

⁷⁰ Zob. L. Sosnowski, W. Klag, *Wisła Kraków. Piękno i dramat sportu*, Kraków 2006.

⁷¹ Zob. M. Wyrwa, *W cieniu Śląska*, Wrocław 2013.

⁷² Zob. T. Pikul, *Monografia sekcji piłkarskiej GKS Katowice. T. 1 (1964-1984)*, Katowice 2010; Tegoż, *Monografia sekcji piłkarskiej GKS Katowice. T. 2 (1984-1994)*, Katowice 2012.

⁷³ Zob. R. Luty, *100 lat KS Warta Poznań*, Poznań 2012.

⁷⁴ Zob. E. Pawłowski, *50 lat MKS Pogoń*, Szczecin 1998.

⁷⁵ Zob. Z. Greinert, K. Tonder, *Droga do piłkarskiej ekstraklasy. Zawisza Bydgoszcz 1946-1960*, Bydgoszcz 2012.

⁷⁶ Zob. M. Michniak, A. Pawłowski, *40 lat w Koronie*, Kielce 2012.

⁷⁷ Zob. M. Witczak, *Żółto-niebieski. Monografia klubu sportowego Arka Gdynia*, Gdynia 2002; Tegoż, *Żółto-niebiescy 2. Klub marzeń z miasta morza*, Gdynia 2011.

⁷⁸ Zob. T. Piasecki, *65 lat Górnik Wałbrzych*, Wałbrzych 2011.

⁷⁹ Zob. P. Jantura, *Miedź Legnica. 40 lat klubu piłkarskiego*, Legnica 2011.

⁸⁰ Zob. R. Och, P. Podleśny, *90 lat Lewartu 1923-2013*, Lewartów 2013.

⁸¹ Zob. W. Batko, J. Krzoska, *90 lat „Białej Gwiazdy”. Towarzystwo Sportowe „Wisła” Kraków 1906-1996*, Kraków 1996.

⁸² Zob. J.C. Kamiński, *100 lat KS „Polonia” Warszawa*, Warszawa 2012.

⁸³ Zob. J. Maliniak, P. Sroka, J. Szandrocho, *Z piłkarskim Śląskiem przez lata... Historia WKS Śląsk Wrocław 1947-2012*, Wrocław 2013.

⁸⁴ Zob. K. Piech, *100 lat KS Warta Poznań. Historia w 1000 obrazkach*, Poznań 2012.

⁸⁵ Zob. J. Sowiński, *Zawisza Niebiesko-Czarny. Z biegiem lat z biegiem dni... 1946-2011*, Bydgoszcz 2011.

wszystkim piłkarzy: Jerzego Bułanowa⁸⁶, Romana Korynta⁸⁷, Stanisława Oślizło⁸⁸, Włodzimierza Lubańskiego⁸⁹, Kazimierza Deyny⁹⁰, Janusza Sybisa⁹¹, Andrzeja Iwana⁹², Włodzimierza Smolarka⁹³, Mirosława Okońskiego⁹⁴, Stanisława Terleckiego⁹⁵, Dariusza Dziekanowskiego⁹⁶ oraz Wojciecha Kowalczyka⁹⁷; oraz trenerów: Wacława Kuchara,⁹⁸ Kazimierza Górskiego⁹⁹, a także prace Marka Wawrzynowskiego¹⁰⁰ i Karoliny Apiecionek¹⁰¹.

Na podstawie wstępnej kwerendy archiwalnej oraz analizy publikacji dotyczących relacji polskiego sportu i polityki wymienionych uprzednio w niniejszym tekście, sporządzona została poniższa lista zespołów archiwalnych, których wnikliwa analiza wydaje się być konieczna dla opracowania historii politycznej polskiego futbolu. Obejmuje ona zasób Archiwum Akt Nowych (zespoły akt: Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki, Głównego Urzędu Kultury Fizycznej, Głównego Urzędu Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk, Polskiej Federacji Sportu, Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej, Urzędu Rady Ministrów, teczki osobowe), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (zespoły akt: Resortu Bezpieczeństwa Wewnętrznego / Ministerstwa Bezpieczeństwa Wewnętrznego / Komitetu ds. Bezpieczeństwa Wewnętrznego / Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej, Wojskowej Służby Wewnętrznej, teczki osobowe), Archiwum Ministerstwa Spraw

⁸⁶ Zob. J. Bułanow, *11 czarnych koszul – moje wspomnienia*, Kraków 2011.

⁸⁷ Zob. M. Andrzejewski, *Roman Korynt – legenda gdańskiej „Lechii”*, Gdańsk 2004.

⁸⁸ Zob. Z. Cieńciała, D. Leśnikowski, *Stanisław Oślizło. Droga do legendy*, Chorzów 2012.

⁸⁹ Zob. W. Lubański, P. Słowiński, *Włodek Lubański. Legenda polskiego futbolu*, Chorzów 2008.

⁹⁰ Zob. S. Szczepiek, *Deyna*, Warszawa 2012.

⁹¹ Zob. J. Sybis, *Idol*, Pelplin 2011.

⁹² Zob. A. Iwan, *Spalony*, Warszawa 2012.

⁹³ Zob. J. Perzyński, *Smolar. Piłkarz z charakterem*, Warszawa 2012.

⁹⁴ Zob. R. Nawrot, *„Okoń”*, Poznań 2012.

⁹⁵ Zob. S. Terlecki, R. Nahorny, *Pele, Boniek i ja*, Poznań 2006.

⁹⁶ Zob. S. Orzoł, *Dziekan. Portrety na polu karnym*, Katowice 2002.

⁹⁷ Zob. W. Kowalczyk, K. Stanowski, *Kowal. Prawdziwa historia*, Kraków 2012.

⁹⁸ Zob. J. Bryl, *Wacław Kuchar*, Warszawa 1982.

⁹⁹ Zob. T. Ławecki, *Kazimierz Górski. Z piłką przez życie*, Warszawa 2010; M. Polkowski, *Alfabet pana Kazimierza*, Warszawa 2011.

¹⁰⁰ Zob. M. Wawrzynowski, *Wielki Widzew. Historia polskiej drużyny wszechczasów*, Warszawa 2013.

¹⁰¹ Zob. K. Apiecionek, *Mundial '74. Dogrywka*, Warszawa 2012.

Zagranicznych (zespoły akt: Gabinetu Ministra, Departamentu Prasy, Współpracy Kulturalnej i Naukowej, Departamentu IV), a także innych wybranych archiwów państwowych. Absolutnie dziewiczym aspektem kwerendy archiwalnej będzie próba określenia rozmiaru i zawartości zasobu akt wytworzonych przez PZPN oraz jego struktury okręgowe. Wiele istotnych materiałów dostarczy zapewne dodatkowa kwerenda w Narodowym Archiwum Cyfrowym, Archiwum Wytwórn Filmów Dokumentalnych w Warszawie oraz w bibliotekach specjalistycznych, na przykład Bibliotece Muzeum Sportu. Ważna wydaje się również konieczność sięgnięcia do archiwalnych roczników najważniejszych gazet o tematyce sportowej i futbolowej, między innymi takich jak „Przegląd Sportowy”, „Tempo”, „Piłka Nożna” czy „Tygodnik Kibica”.

Nie wolno również zapominać, że niezwykle wartościowego materiału badawczego mogą dostarczyć relacje zebrane od ludzi przez lata funkcjonujących w świecie futbolu i polityki, a w szczególności na styku tych dwóch światów. Niektóre postaci, w swoich czasach kluczowe dla funkcjonowania polskiej piłki, wciąż żyją, jak choćby Marian Ryba czy Edward Brzostowski, prezesi PZPN w latach 70 i 80.

Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu było uzasadnienie konieczności prowadzenia badań nad futbolem z zakresu dyscypliny nauk o polityce, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia historii politycznej polskiej piłki nożnej. Przedstawiono w nim koncepcję teoretyczno-metodologiczną tych badań oraz główne założenia wstępne. Na przykładzie koncepcji periodyzacji historii politycznej polskiego futbolu wykazano, że w każdym okresie był on „polityczny”, to znaczy, że istniało sprzężenie zwrotne pomiędzy rzeczywistością polityczną i realiami futbolowymi. Przedstawiono również podstawową bazę bibliograficzną i archiwalną, której analiza jest niezbędna do przeprowadzenia postulowanych badań. Tym samym dowiedziono słuszności hipotezy wyjściowej, mówiącej, że piłka nożna jest istotnym i właściwym obszarem badawczym dla politologia oraz że może być przedmiotem poznania naukowego

z wykorzystaniem aparatu teoretyczno-metodologicznego właściwego naukom o polityce.

Seweryn Dmowski – pracownik naukowy Instytutu Nauk Politycznych na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauki o polityce

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest wprowadzenie do tematyki badawczej historii politycznej polskiej piłki nożnej. Uzasadnia on konieczność prowadzenia badań nad futbolem w zakresie nauk o polityce, porządkuje podstawowe pojęcia oraz proponuje spójne ramy metodologiczne w postaci symultanicznego zastosowania metody systemowej i decyzyjnej. Zawiera także autorską koncepcję periodyzacji historii politycznej polskiego futbolu oraz wykaz podstawowej bazy bibliograficznej i archiwalnej dla proponowanych badań. Zaprezentowane wyniki badań potwierdzają, że futbol jest istotnym i właściwym obszarem badań dla politologa.

POLITICAL HISTORY OF THE POLISH FOOTBALL: INTRODUCING THE FIELD OF RESEARCH

Abstract

The aim of this article is to introduce the topic of research on the political history of the Polish football. The article demonstrates the importance of political research on football, it clarifies the basic concepts and proposes a coherent methodological framework in the form of simultaneous application of both the system analysis and the decision method. The article presents also the author's concept of historical periodization of the Polish football and a list of basic references and archives for the proposed research. The research results presented in this paper prove that football is an important and relevant field of research for a political scientist.